

“ХАЛҚ ДУШМАНЛАРИ” КИМЛАР БЎЛГАН
ЎХУД “КАТТА ТЕРРОР” ЙИЛЛАРИДА ИНСОН
КАДР-КИММАТИНИНГ ТОПТАЛИШИ ҲАКИДА

Ўрмонов Хусниддин Бахриддин ўғли,
Гулистон давлат университети тузилмасидаги Катагон
қурбонлари музейи илмий ходими

WHO WERE THE “ENEMIES OF THE PEOPLE” AND
THE VIOLATION OF HUMAN DIGNITY DURING THE
YEARS OF THE “GREAT TERROR”

Urmonov Khusniddin Bakhriddin oqli, Researcher at the Museum
of Victims of Repression within the structure of Gulistan State University

О ТОМ, КТО БЫЛИ “ВРАГАМИ НАРОДА” ИЛИ О ДЕГРАДАЦИИ
ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО ДОСТОИНСТВА В ГОДЫ “БОЛЬШОГО ТЕРРОРА”

Урмонов Хусниддин Бахриддин оғлы, научный сотрудник Музея жертв репрессий в структуре
Гулистанского государственного университета

<https://orcid.org/0009-0006-9915-4668>

e-mail: urmonov94@list.ru

Аннотация: Собиқ Совет Иттифоқида “халқ душманлари”ни қатагон қилиш 1917 йилги Октябрь тўнтарышидан кейин авж олганлигини ва 1980-йилларгача босқичма-босқич давом этганлигини тарихдан биламиз. Мақола 1937-1938 йилларда совет ҳокимияти амалга оширган қатагонлар ҳақида бўлиб, хусусан “халқ душмани” атамасига изоҳ берилган. Адабиётлар таҳлили асосида уларга қўйилган айбловлар ва берилган жазо чоралари очиқ берилган.

Калит сўзлар: қатагонлик, халқ душмани, Учлик, НКВД (Ички ишлар халқ комиссарлиги), аксилинқилобий, ҳибсга олиш, Катта қиргин.

Abstract: Historically, we know that repression against “enemies of the people” in the former Soviet Union intensified after the October Revolution of 1917 and continued step by step until the 1980s. The article talks about the repressions carried out by the Soviet government in 1937-1938, and explains the specific term “enemy of the people.” The charges against them and the punishment imposed on them are revealed based on an analysis of the literature.

Key words: repression, enemy of the people, Troika, NKVD (People's Commissariat of Internal Affairs), counter-revolutionary, arrest, Great Terror.

Аннотация: Исторически мы знаем, что репрессии против «врагов народа» в бывшем Советском Союзе усилились после Октябрьской революции 1917 года и продолжались шаг за шагом вплоть до 1980-х годов. В статье рассказывается о репрессиях, проводившихся советской властью в 1937-1938 годах, и поясняется конкретный термин «враг народа». Обвинения в их адрес и назначенное им наказание раскрываются на основании анализа литературы.

Ключевые слова: репрессии, враг народа, Тройка, НКВД (Народный Комиссариат Внутренних Дел), контрреволюционер, арест, Большой террор.

КИРИШ. Президентимиз Шавкат Мирзиёев 2020 йил 31 август куни Шаҳидлар хотираси хиёбонига ташриф буюриб, куйидагиларни айтган эдилар: “Маълумки, мустабид тузум даврида минглаб бегуноҳ ватандошларимизнинг умри хазон бўлган. 1937-53 йилларда Ўзбекистонда 100 минг одам қатағонга учраган. Уларнинг 13 минг нафари шафқатсиз отиб ташланган. Қанчадан-қанча оилалар хонавайрон бўлиб, болалар етим қолган. Биргина 1937-38 йиллардаги катта қатағон даврида 7 мингга яқин ватандошимиз отилган.

- Бу инсонлар ҳақиқий етакчилар, илғор зиёлилар, адабиёт, маданият намояндлари, бошқача айтганда, миллатимизнинг, халқимизнинг энг сара вакиллари эди. Тасаввур қилинг, агар улар қатағон қилинмаганида Ватанимиз ривож учун, илм-фан, иқтисодиёт, маданият ва адабиётимиз учун қандай буюк ишлар қилган бўлар эди, халқимизни олдинга бошларди. Шу билиб туриб қилинган. Бугун буни армон билан эслаймиз, - деди Президент [7].

Сталин давридаги қатағонлар тарихида 1937 йил 23 феврал-5 март кунлари бўлиб ўтган ВКП(б) МҚнинг Пленуми оммавий қирғин бошлашга йўл очиб берди. И.Сталиннинг “Партия ишидаги камчиликлар ва троцкийчилар ва бошқа иккиюзламачиларни тугатиш чоралари тўғрисида”ги маърузаси “халқ душманлари”ни аниқлаш ва йўқ қилишни фаоллаштириш учун ўзига хос чақириқ бўлиб хизмат қилди ва тез орада машъум оқибатларга олиб келди. Пленумнинг 1937 йил 3 мартдаги “Япон-герман-троцкийчи агентларининг саботаж, диверсиялари ва жосуслиги сабоқлари” номли резолюциясида ВКП(б) МҚнинг “троцкийчилар ва бошқа иккиюзламачиларнинг аксилсовет, саботаж-диверсион, жосуслик ва террористик тўдасини мағлуб этиш бўйича чора-тадбирлари” маъқулланди ва тасдиқланди. Резолюцияда СССР НКВД органлари амалда “троцкийчилар ва фашизмнинг бошқа агентларини фош қилиш ва мағлуб этиш” ишида чекланмаган ваколатларини олишди. Натижада бутун мамлакат бўйлаб “халқ душманлари” оммавий равишда аниқланиб, ҳибсга олинди, отиб ташланди ёки лагерларга ташланди, уларнинг

оила аъзолари чекка минтақаларга сургун қилинди. Айтиш керакки, ушбу қатағонлик акциясининг жабрдийдалари юқори органларнинг кўрсатмаларига биноан маълум сиёсий ва ижтимоий мезонларга кўра танлаб олинган эди. Ҳибсга олиш учун синфий мансублик, сиёсий ва ижтимоий келиб чиқиши ёки ўтмиши каби омиллар ҳал қилувчи роль ўйнаган.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ. Сўнгги йилларда Ўзбекистонда барча вилоятларда Қатағон қурбонлари музейлари очилган, уларда ишлаётган илмий ходимлар катта ишларни амалга ошириб, маҳаллий маълумотларни тўплаб ўз вилоятларига оид хотира китобларини нашр эттирдилар. Н.Абдулаҳатов ва В.Азимовлар “Аждодлар ёди” номли китобда олтиариқлик қатағон қурбонлари ҳақида ёзганлар. Сталин раҳбарлигида амалга оширилган қатағонлик сиёсати ва унинг оқибатлари ҳақида Л.Барскийнинг “Сталиннинг бўёқланмаган портрети”, Д.Лисковнинг “Сталинча қатағонлар ҳақида ман этилган ҳақиқат” китобларида маълумотлар келтирилган. Ўзбекистонда тарихчи олим Р.Шамсутдинов томонидан қатағонлик тарихига оид бир қатор китоблар, илмий мақолалар чоп этилган. Уларда Ўзбекистон ҳудудидан, хусусан Андижон вилоятидан, қатағон қилинганлар ҳақида архив маълумотлари келтирилган. Қатағонликнинг машъум оқибатлари Шукрулло ва бошқа адиблар ва журналистлар томонидан ҳам ёритилган.

МУҲОКАМА. Маълумотларга кўра, махсус “Учлик” комиссияси ўлкалар ва миллий компартиялар Марказий Қўмиталари биринчи котиблари, НКВД раҳбарлари ва прокурорлар таркибида тузилган бўлиб, бундай “учликлар” бор-йўғи 2-3 кунда вилоятлардан келтирилган айблов хулосаларига асосланиб, шошма-шошарлик билан ҳукм чиқарганлар. Натижада минглаб бегуноҳ кишилар тақдири шу тарзда ҳал этилган. Шу сабабдан ўтган асрнинг 30-йилларига доир хотираларда “Агар икки киши бир бечорани “халқ душмани” деб гувоҳлик берсаёк, ўша бечоранинг куни битар эди”, деган сўзларни кўп бор эшитган эдик. Ўша вақтларда сохта айбловлар асосида халқ душмани бўлиб

кетганлар озмунча эмасди, деб ёзадилар Н.Абдулаҳатов ва В.Азимов [1, б.14].

Шукрулло “Кафансиз кўмилганлар” асарида бу ҳақда шундай ёзган эди: “Ҳақиқатни айтадиган бўлсак, бизнинг замонамизда халқ душмани бўлиб бирор одам қамалмаган хонадонни топиб бўладими? Ахир 1920 йиллардан бошлабоқ жадидчиликда айблаб зиёлиларни қамаш бошланган эди. 1927-1928 йиллардан диндорлар борми, мулкдорлар борми, кулоқ қилинди. Бир қисми ёт унсур ҳисобланиб, яна қамалди, сургун қилинди. Бу тозалашлар камлик қилгандек, 1937 йилдан бошлаб Марказком секретарлари, давлат арбоблари, ёзувчилар халқ душманига чиқарилиб қирғин, қамаш бошланди, бу 1940 йилгача давом этди. Ватан уруши тугагандан кейин, фронтдан қайтганларнинг бир қисми фашистга асир тушганликда айбланиб қамалган бўлса, 1947 йилдан бошлаб ёзувчи, олим, санъат аҳлини ғоясизлик, космополитизмда айблаб янгидан яна қама-қама бошланди. Бирор қариндоши қамалмаган одам қолгани йўқ, ҳатто битта одам эмас, бутун оилалари билан отилди. Сургун қилинди”[6]. Қатағонлик даврига доир архив ҳужжатларига назар солсак, минглаб кишиларнинг тақдири нақадар аянчли бўлганлигига шоҳид бўламиз. Уларнинг қанчаси отилган, қанчаси олис юртларда оғир меҳнатлар, доимий хўрланишлар, очлик азобидан ўлимга дучор этилиб, кафансиз кўмилганлар.

Ғайбуллаев Муқаддас – 1900 йилда туғилган. Олтиариқ туманидан. Собик кулоқ. Ҳибсга олинган вақтда совхозда бригадир бўлган. НКВДнинг Андижон бўлими тақдим этган 10867-сонли иш бўйича 10 йил меҳнат тузатув лагерига ҳукм этилган, жазо муддати 1937 йил 14 ноябрдан ҳисобланган. 14 ноябрдан Ишчилар орасида аксилинқилобий мағлубиятчилик тарғиботини олиб борганликда, Совет ҳукуматининг яқин орада қулаши тўғрисида иғво миш-мишлар тарқатганликда айбланган.

Қосимов Халил – 1887 йилда туғилган. Олтиариқ кишлоғидан. Босмачиликнинг собик иштирокчиси, ҳибсга олинган вақтда колхоз аъзоси. НКВДнинг Олтиариқ район бўлими тақдим этган 13709-сонли иш бўйича 10 йил меҳнат тузатув лагерига ҳукм этилган, жазо

муддати 1937 йил 12 сентябрдан ҳисобланган. Аҳоли орасида аксилинқилобий, колхозга қарши мағлубиятчилик тарғиботи олиб борганликда, халқ душманларини мақтаганликда айбланган[4]. Унинг ўғли Комилжон Халилов отасининг қатағон этилиши хусусида шундай хотирлайди: “Менинг отам Халилжон Қосимов Олтиариқнинг донгдор пахтакорларидан бири бўлган” Ғайзулла Хўжаев” номли колхознинг раиси бўлган... отам раислик қилган колхоз пахта режасини ортириб бажара бошлади...” Халқ комиссарлари раиси Ғайзулла Хўжаев 30-йилларда Ғарғона водийсига ташриф буюрган чоғи раис Халилжон Қосимовни далада ер ҳайдаётганида учраган, у билан суҳбатлашиб, расмга тушган эди. Кейинчалик айнан шу сурат отамни қатағон қилишлари учун баҳона бўлган. ...Отам мактаб учун қурилиш материаллари кераклигини айтади... Тез орада зарур материаллар етиб келади. Мактабнинг томи ёпилмай туриб, отам “Троцкийчи Ғайзулла Хўжаевнинг думи” деган тухмат билан қамокка олинган”, дея эслайди К.Халилов. Х.Қосимов аввал Архангельскда қамокда бўлди, кейинчалик Мўғулистонда темир йўл қурилишида бўлди [1, б.43-44].

1930-йилларнинг қатағонлик қурбони бўлганларнинг касб-хунари турли бўлишидан қатъий назар, улар “халқ душмани” деган айблов остида қатағонга учрадилар. Шу ўринда улар кимга, қандай душман эдилар, деган савол туғилади. Ўзбек тилининг изоҳли луғатида “душман” сўзига қуйидагича изоҳлар келтирилган:

1. дунёқараши, манфаатлари, хатти-ҳаракати бир-бирига қарама-қарши бўлган, ўзаро ғаним, рақиб сифатидаги томонларнинг ҳар бири.

2. ҳарб. Урушда ўзаро бири иккинчиси билан жанг қилувчи, бир-бирига қарши уруш эълон қилган томонлардан ҳар бири; ёв;

3. кўчма. Инсонга ва умуман бирон нарсага зарар келтирувчи кимса, нарса, ҳодиса [8].

Демак, киши бошқа бир кишига душман бўлиши учун унинг ғоясига қарши туриб, унинг конини тўкиш учун жанг қилиши керак.

“Халқ душмани” атамасини эшитганда, биринчи навбатда СССР, Сталин, НКВД,

катагонликни эсга олишади. Амалда эса, бу атама дастлаб Қадимги Римда пайдо бўлган ва қонуний тарзда мустаҳкамланган эди. Рим ҳуқуқига биноан агар бирон-бир киши “халқ душмани” деб тан олинган бўлса, уни шу заҳотиёқ қатл қилиш керак эди. Наполеон замонида бу атама Францияда пайдо бўлди. Кейинчалик, СССРда пайдо бўлишдан олдин, бу атама РСФСРда тилга олинган бўлиб, “инқилоб душмани” дейилган эди. Буларга аксилинқилобий тарғибот олиб борувчилар, варақаларни тарқатувчилар, инқилобчиларга қарши қуролли қаршилик кўтарганлар киритилган эди. Большевиклар ҳокимият тепасига келганидан кейин эса “халқ душмани” деб атала бошланди. Энг биринчи “инқилоб душмани” деб генерал Корнилов эълон қилинган эди, сўнг генерал Духонин, Колчак ва кадетлар, оқ гвардиячилар ҳаракатига алоқадор бўлган барча фуқаролар “инқилоб душманлари” деб аталди. 1919 йилда “халқ душмани” атамаси қонунийлаштирилди, улар сафига халқ ва давлат мулкани нобуд қилган ёки ўғирлаганлар, собик помешчиклар ва уларнинг оила аъзолари ҳамда ҳокимиятни танқид қилганлар киритилди. Сталин даврида бу қонунга қўшимчалар киритилди ва 1936 йилда Жиноят Кодексининг 58-моддасида бу атама расман мустаҳкамланди ва сал ўзгартирилди. “Халқ душмани” атамаси совет қонунчилигидан 1958 йилда олиб ташланди ва 3 йил ўтгандан кейин 58-модда ҳам олиб ташланди.

Жиноий Кодексдаги 58-модданинг қисқача мазмуни:

58-1модда. -Ватанга хоинлик қилиш; аксилинқилобий жиноятлар; буларга нисбатан жиноий жазонинг олий чораси – бутун мулки мусодара қилиниб, ўзини отувга ёки 10 йил муддатга озодликдан маҳрум қилиш қўлланилган; оиласи 5 йил муддатга сургун этилган;

58-2модда. -аксилинқилобий мақсадда қуролли кўзғолон; совет ҳудудига қуролли жангариларнинг бостириб кириши; СССР ва иттифоқчи республикалардан қандайдир қисмини тортиб олиш ёки СССРнинг чет эл давлатлари билан тузилган шартномаларини бузганларга нисбатан ижтимоий ҳимоя тарзида отувга ҳукм қилиш ёки меҳнаткашлар душмани

деб эълон қилинишга, мулкани мусодара этиш, фуқароликдан маҳрум қилиш ва СССР ҳудудидан чиқариб юбориш, ёки 3 йилга озодликдан маҳрум қилиш чорасини кўриш белгиланган;

58-3модда. -чет эл давлатлари ёки уларнинг вакиллари билан аксилинқилобий мақсадларда алоқада бўлиш;

58-4модда. -халқаро буржуазияга ёрдам кўрсатиш; Совет Иттифоқига қарши душманликни амалга ошираётган гуруҳлар ва ташкилотлардаги кишилар мулки мусодара этилиб, отувга ҳукм этишгача чора кўриш, уларни халқ душмани деб эълон қилиш ва СССР ҳудудидан ҳайдаб юбориш;

58-5модда. -чет эл давлатини урушга ундаш; дипломатик алоқаларни узиш ва шунга ўхшаш ҳаракатлар учун отув қўлланилиши белгиланган;

58-6модда. -жосуслик; яъни махсус муҳофазада бўлган давлат сирларини чет эл давлатларига, аксилинқилобий ташкилотларга ёки хусусий шахсларга бериш мақсадида ўғирлаш, ёки йиғиб юриш билан шуғулланганга нисбатан 3 йилдан кам бўлмаган қамоқ жазоси қўлланилиши кўрсатилган;

58-7модда. -зарарқунандалик, саботаж; давлат саноати, транспорти, савдоси, пул муомалалари, кредит тизими, шунинг баробарида кооперацияни кўпориш мақсадида ва аксилинқилобий мақсад йўлида давлат муассасалари ва корхоналаридан фойдаланиш ёки улар фаолиятига қарши турганларга бутун мулкани мусодара этиб, уч йилга озодликдан маҳрум қилиш чорасини кўриш белгиланган;

58-8модда. -террорчилик; совет ҳокимиятига, унинг инқилобий ишчилар ва деҳқонлар ташкилотларига қарши қилинган террорчилик актлари ва ана шундай актларни бажаришда иштирок этганларга нисбатан ҳам жиноят кодексининг 58-2- моддасини қўллаш белгиланган;

58-9модда. -диверсия, кўпорувчилик; аксилинқилобий мақсадда темир йўллари ёки умуман йўллар ҳамда алоқа воситалари, сув иншоотлари, жамоат омборлари ёки иншоотлари, давлат ва жамоат мулкларини бузган ёки зарар келтирганларга нисбатан ҳам

кодекснинг 58-2-моддаси қўлланилиши кўрсатилган;

58-10модда. - аксилсовет тарғибот ва ташвиқот; совет ҳокимиятини ағдарилганга, кўпоришга, заифлаштиришга ёки айрим аксилинқилобий жиноятлар содир этишга даъват этувчи тарғибот-ташвиқот олиб борганларга, шунингдек, ана шундай мазмундаги адабиётларни яратган ва сақлаган, уларни тарқатганларга нисбатан 6 ойдан кам бўлмаган муддатга озодликдан маҳрум этиш кўрсатилган; Аммо, амалиётда бундай фаолият учун отув жазоси қўлланилган. Бундай ҳолатларни Ўзбекистон мисолида ҳам кўришимиз мумкин. Бу ҳақдаги маълумотлар 5 жилдлик «Қатағон қурбонлари» хотира китобида келтирилган.

58-11модда. - ташкилий аксилинқилобий фаолият;

58-12модда. - тайёрланаётган ёки содир этилган жиноят ҳақида хабар бермаслик;

58-13модда. - ишчилар синфига қарши фаол ҳаракатлар ва кураш; чоризм тузуми даврида ишчилар синфига ва революцион ҳаракатга қарши фаол кураш олиб борган ва фаол ҳаракатда бўлган, масъул ёки махфий (агентура) лавозимларида ишлаган ёки гражданлар уруши даврида 28 аксилинқилобий ҳукуматда бўлганлар ҳам жиноят кодексининг 58-2-моддаси билан жазога тортилиши белгиланган. Шуни ҳам айтиш керакки, 2- Жаҳон уруши йилларида фашистлар билан ҳамкор бўлганлар, ёки СС легионларида бўлганлар ҳам ана шу модда билан жазоланганлар.

58-14модда. – саботаж қилганлар, яъни онгли равишда маълум мажбуриятларни бажаришдан бош тортиб, махсус мақсадларда ҳукумат органларини ва давлат аппарати фаолиятини заифлаштиришга қаратилган хатти-ҳаракат қилганлар мол-мулки мусодара этилиб, камида 1 йил озодликдан маҳрум этишга ҳукм қилинган [5, б. 24-28; 3, с.16-26].

Айтиш керакки, 1937-1938 йилларда “халқ душмани” деб айбланиб, отувга ва бошқа жазо турларига ҳукм этилган ўзбекистонликлар ҳақида Р.Шамсутдинов кўплаб маълумотлар келтирган. Қатағон қурбонларининг катта қисми Ўзбекистон Республикасининг партия, давлат, ҳукумат, ҳуқуқни ҳимоя қилиш, хўжалик,

маданият, маърифат, санъат каби соҳаларда раҳбар ходимлар бўлган. Масалан, Абдуллаев Карим кўп йиллар Бухоро, Фарғона, Марғилонда раҳбар лавозимларида ишлайди, Ўзбекистон давлат университети (Самарқанд) ректори, ЎзССР Соғлиқни сақлаш халқ комиссари бўлган. 1937 йил 5 июнда ҳибсга олинади, 1938 йил 4 октябрда отувга ҳукм этилади. Исломов Акбар 1919-1920 йилларда Туркистон Республикаси Ички ишлар халқ комиссари ўринбосари, кейинчалик Сирдарё области ижроия комитети раиси, Москва шаҳрида ЎзССР доимий вакили, ЎзССР план комиссияси раиси, ЎзССР Молия халқ комиссари бўлиб хизмат қилган. 1935 йилда эса, давлат маблағини шахсий мақсадларда ишлатгани учун қатъий ҳайфсан берилган. 1938 йил 4 октябрда Акбаров Ислום отувга ҳукм этилган ва ўша кун ижро этилган.

Ғози Олим Юнусов тилшунос ва фольклоршунос олим, профессор. Самарқанд, Фарғона ва Сирдарё областларида халқ кўшиқлари ва мақолларини, “Алпомиш” достони ва эртақларни тўплаган, кўплаб мақолалар ёзган. 1937 йил 3 июнда Тошкентда ҳибсга олинган, 1938 йил 5 октябрда отувга ҳукм этилган.

Ана шундай бутун умрини давлат ва партия ишига бағишлаган ва “катта қирғин” даврида “халқ душмани” тамғаси билан қораланиб, отиб ташланган одамлар сон-саноксиз бўлган. Айниқса, адабиётимизнинг истеъдодли намояндалари Қодирий, Боту, Элбек, Рамзий ва бошқалар, Германия, Туркияда ўқиб, малакали мутахассис бўлиб қайтган Абдулваҳоб Муродий, Абдулла Пўлатов, Баҳовуддин Аминжонов, Гулсум Ашрафий-Раҳимова, Марям Султонмуродова ва бошқаларнинг қисматлари аянчли бўлган, уларнинг барчаси “халқ душмани”, “жосус” деб айбланиб, жазоланган эдилар.

1938 йил мартада А.Икромов ва Ф.Хўжаев биргаликда суднинг қора стулида ўтирдилар. Улар “советларга қарши ўнгротроцкийчилар блоки” иши бўйича айбландилар ва бир куннинг ўзида отиб ташландилар [5, б.407].

Л.А. Барский 1937–1938 йиллардаги катта террор масаласи китобининг «Маъносиз ва

шафқатсиз террор» номли сарлавҳа билан талқин этган. Унингча Катта террор, ёки Буюк тозалов, 1937 йил тарихидаги ноёб, ягона, кам учрайдиган воқеадир. Турли мамлакатларда химоясиз аҳолига қарши қаратилган қонли қатағонларнинг биронтаси ҳам ўз кўлами, бераҳмлиги, золимлиги ва мунофиқлиги, хийла-найранги жиҳатидан унга тенг келмайди [5, б.401; 2, с.89-90].

ХУЛОСА. Сталин даврида сиёсий мотивлар билан қамоққа олинганлар, қатағон қилинганлар 4,5 миллион кишига етиб боради. Шундан 800 мингга яқин киши отиб юборилди. Жаҳон тарихида ҳеч қачон сиёсий мотивлар билан шу қадар катта миқдордаги одамлар қатағон қилинмаган. Ана шу миқдордагиларнинг ярмидан кўпи 1937–1938 йилларга тўғри келади. Бу икки йил давомида қатл этилганлар миқдори совет тарихининг бошқа ҳар қандай йилларидаги қурбонларга нисбатан олти марта кўпдир [2, с.89-90].

Р.Шамсутдинов таъкидлаганидек, барча жойларда бўлганидек, СССР Ички ишлар халқ комиссари Ежовнинг 00447-сонли оператив мутлақо махфий тамға остидаги 1937 йил 30 июлдаги “Собиқ қулоқлар, жинойтчилар ва бошқа антисовет элементлари” қатағон қилиш бўйича операция ўтказиш тўғрисидаги буйруғи Ўзбекистонда тезкорлик билан бажарилди [5, б.419]. Операцияни ўтказишда кўплаб ноқонуний тадбирлар амалга оширилди, инсон ҳақ-ҳуқуқлар мислсиз топталди, бегуноҳ юртдошларимизга тўқима, сохта айблар кўйилди, хилма-хил чақувлар, тухматлар ишга солинди, тергов чоғида маҳбуслар беҳад

қийновга, ҳам жисмоний, ҳам руҳий азобга солинди. “Учлик”нинг ҳукми билан минглаб одамлар отувга ҳукм этилди, отувлар тезкорлик билан ижро этилди, ҳар бир округда қатлгоҳлар, номаълум қабристонлар пайдо бўлди. 8-10 йил меҳнат тузатув лагерларига ҳукм қилинган қатағон қурбонлари узоқ юртларга – Шимолга, Узоқ Шарққа, Сибирга, Уралга, Шимолий Қозоғистонга сургун қилиндилар. Уларнинг катта қисми қамоқ азобларига бардош бера олмай ҳалок бўлдилар, жуда оз қисми кейинчалик озод бўлиб юртга қайтдилар.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Абдулаҳатов Н., Азимов В. Аждодлар ёди (Олтиариқлик қатағон қурбонлари тарихидан). – Фарғона, 2012. – 170 б.
2. Барский Л. Сталин: Портрет без ретуши. –: КомКнига, 2010. – 336 с. С.89-90.
3. Лысков Д. Запретная правда о “Сталинских репрессиях”, “Дети Арбата” лгут! – М.: ЯУЗА-ПРЕСС, 2012. – 288 с. С.16-26.
4. Шамсутдинов Р. Қатағон қурбонлари (1937 йил 10 август – 5 ноябр). Иккинчи китоб. – Т.: Шарқ, 2007. – 261-б.
5. Шамсутдинов Р. Ўзбекистонда советларнинг қатағон сиёсати ва унинг оқибатлари (Биринчи китоб). – Т.: Шарқ, 2012. – 432 б.
6. Шукрулло. Кафансиз кўмилганлар. – Т.: Янги аср авлоди, 2020. – 192 б.
7. <https://yuz.uz/news/shavkat-mirziyoev-agar-ular-qatagon-qilinmaganida-buyuk-ishlarni-amalga-oshirgan-bolar-edi?view>
8. <https://izoh.uz/uz/word/dushman>

